

ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΩΝ (ΕΕΔ)

Επιμέλεια:
Βασίλης Γ. Τζέμος

ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

μέσα από τις αποφάσεις των Δικαστηρίων

3ο Επιστημονικό Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)
Αθήνα, 1 και 2 Δεκεμβρίου 2015

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

μέσα από τις αποφάσεις των Δικαστηρίων

3^ο Επιστημονικό Συνέδριο της Ένωσης
Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)

Το Δημόσιο Δίκαιο μέσα από τις αποφάσεις
των Δικαστηρίων

Βασίλης Γ. Τζέμος (επιμ.)

ISBN 978-960-562-538-2

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επισημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director:	Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής:	Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία:	Αγγελική Ορφανουδάκη
Παραγωγή:	NB Production AM050416M23

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομυχάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org
Αθήνα: Μαυρομυχάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521
Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212
Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600
Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

© 2016, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΩΝ (ΕΕΔ)

Επιμέλεια:
ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΤΖΕΜΟΣ

ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

μέσα από τις αποφάσεις των Δικαστηρίων

3^ο Επιστημονικό Συνέδριο της Ένωσης
Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)

Αθήνα, 1 - 2 Δεκεμβρίου 2015

Π. Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη | Δ. Εμμανουηλίδης | Αικ. Ρωξάνα
Ν. Κοσμίδης | Θ. Ξηρός | Ε. Ε. Κουλουμπίνη | Ε. Καραθανασόπουλος
Δ. Κοκοτσής | Φ. Κατσίγιαννης | Π. Δανιάς, | Β. Μπουκουβάλα | Α. Πλιάκος
Ε. Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου | Δ. Φινοκαλιώτης | Σ. Κτιστάκη
Α. Μπρεδήμας | Β. Τζέμος | Χ. Τσιλιώτης | Ν. Σεκέρογλου | Α. Κουρουτάκης

NΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Public Law and Jurisprudence

3rd thematic Scientific Conference
of the Association of Greek Public Law (EED)

Athens, on December 1st and 2nd 2015

Vasileios G. Tzemos (ed)
Dr. of Public and European Law
(Freiburg), Attorney at Law, President of the Association
of Greek Public Law (EED)

Abstract: The Association of Greek Public Law (EED) has organized its 3rd thematic Scientific Conference entitled "Public Law and Jurisprudence" on December 1st and 2nd 2015. Our Conference took place for the second consecutive year at the hospitable conference room of the Legal Council of the State (NSK). Throughout the four sessions of the Conference crucial judgments of the Council of the State, the Court of Auditors, the Administrative Courts, the Court of the European Union, the European Court of Human Rights, the International Court of Justice and foreign Supreme Courts were presented and commented upon.

ISBN 978-960-562-538-2

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

member of Europe's 500
dynamic entrepreneurs

Committed to excellence

© 2016, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Στον Ηλία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Ένωση Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ) διοργάνωσε το 3ο θεματικό Επιστημονικό συνέδριό της με θέμα «Το Δημόσιο Δίκαιο μέσα από τις αποφάσεις των Δικαστηρίων» την Τρίτη 1 και την Τετάρτη 2 Δεκεμβρίου 2015. Το Συνέδριό μας διεξήχθη για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά στη φιλόξενη αίθουσα εκδηλώσεων του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους (ΝΣΚ). Η συμμετοχή των Δημοσιολόγων όλων των ηλικιών ήταν πολύ μεγάλη και ο επιστημονικός διάλογος πολύπτυχος και εποικοδομητικός. Στις 4 συνεδρίες αναπτύχθηκαν κριτικά σημαντικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης και Αλλοδαπών Ανώτατων Δικαστηρίων.

Το Δημόσιο Δίκαιο εξελίσσεται δυναμικά μέσα από αποφάσεις σταθμούς των δικαστηρίων. Εμπλουτίζεται από την αποτίμηση-επεξεργασία τους από την θεωρία, από τον εδραζόμενο σε αυτές διάλογο των Δικαστηρίων, και από τις επόμενες τους νομοθετικές απαντήσεις. Από τη νομολογία του Δημοσίου Δικαίου φωτίζεται η κατά κανόνα λειτουργική ενότητα Συνταγματικού Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου. Αναδεικνύεται ότι το Δημόσιο Δίκαιο συναιρείται συχνά σε κομβικά σημεία με το Ιδιωτικό Δίκαιο. Διαπιστώνεται ότι το Ευρωπαϊκό Δίκαιο (Ενωσιακό και ΕΣΔΑ) συγκαθορίζει πλέον το εθνικό Δημόσιο Δίκαιο. Η δικαιοσύγκριση, ιδίως σε επίπεδο ανώτατων δικαστηρίων, αποτελεί ασφαλή σύμβουλο για την δίκαιη τομή σοβαρών ζητημάτων, όταν ανακύπτουν για πρώτη φορά σε μια έννομη τάξη.

Η πλειοψηφία των σημαντικών δικαστικών αποφάσεων έχει ως leitmotiv στον πυρήνα του διατακτικού τους, την επίλυση συγκρούσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο. Η δε αρχή της αναλογικότητας είναι η μοντέρνα «σταχτοπούτα» του δημοσίου δικαίου και του δικαίου γενικότερα. Είναι όμως και «χαμαιλέον» και εκ φύσεως ευεπίφορη στον δικαστικό ακτιβισμό.

Εν κατακλείδι, η δικαιοκρατική και νομοτεχνική ποιότητα και η απλότητα-σαφήνεια του ισχύοντος δικαίου από την μία πλευρά και η ευαισθησία, η ανεξαρτησία, η νομική κατάρτιση, η επιμέλεια και η ευφυία των δικαστών από την άλλη, είναι οι δύο καταλύτες για την πρόοδο του δημοσίου δικαίου και την πραγματική αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Ομιλητές και παρεμβαίνοντες στο Συνέδριο ήταν Δικαστές, Καθηγητές και Διδάκτορες Δημοσίου Δικαίου, Δικηγόροι εξειδικευμένοι στο Δημόσιο Δίκαιο. Έχουμε

την μεγάλη χαρά να δημοσιεύουμε σε συνεργασία με τη Νομική Βιβλιοθήκη αυτόν τον συλλογικό τόμο που περιέχει 20 μελέτες. Ευελπιστούμε ότι θα είναι χρήσιμες σε δικηγόρους, διοικητικούς δικαστές και θεωρητικούς του δημοσίου δικαίου και θα αποτελέσουν το έναυσμα για περαιτέρω βάσανο και προβληματισμό.

Αθήνα, Απρίλιος 2016

Ο Πρόεδρος της Ένωσης
Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)

Δρ. Βασίλης Γ. Τζέμος

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
----------------	---

I. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Οι αποφάσεις ΣτΕ 2439-2445/2015 για τον μηχανισμό αυτόματων επιστροφών (claw back) από τους κατόχους άδειας κυκλοφορίας φαρμάκων	17
--	----

Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου - ΠechλιΒανίδη

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Εθνικού
και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δικηγόρος*

Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας στα πλαίσια της αστικής ευθύνης των δημοσίων νοσηλευτικών ιδρυμάτων	25
---	----

Δημήτριος Εμμανουηλίδης

Σύμβουλος της Επικρατείας

Η συρρίκνωση των συντάξεων των ευρωπαίων πολιτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων (Παρατηρήσεις με αφορμή τις αποφάσεις 2287-2288/2015 Ολομ. του Συμβουλίου της Επικρατείας)	33
--	----

Αικατερίνη Μ. Ρωξάνα

Πάρεδρος ΣτΕ

Προθεσμία παραγραφής και αρχή ασφάλειας δικαίου στο δίκαιο ανταγωνισμού υπό το πρίσμα της πρόσφατης νομολογίας του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών και του Συμβουλίου της Επικρατείας	45
--	----

Νίκος Σ. Κοσμίδης

Δικηγόρος, LL.M., ΜΔ Εμπορικού Δικαίου

Ο αναιρετικός έλεγχος των αυτοδιοικητικών εκλογών. Εξαιρετικός, προβλέψιμος, κατά κανόνα ατελέσφορος και σύντομα ανενεργός	53
--	----

Θανάσης Γ. Ξηρός

ΔΝ, Δικηγόρος

II. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Η στέρηση της σύνταξης λόγω αμετάκλητης ποινικής καταδίκης. Ένα παράδειγμα αναλογικότητας στη συνταξιοδοτική δίκη	69
--	----

Ευαγγελία Ελισάβετ Κουλουμπίνη

Σύμβουλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου

Περιπτώσεις επιβολής του επαχθούς μέτρου της ολικής δημοσιονομικής διόρθωσης.....	77
--	----

Ευάγγελος Α. Καραθανασόπουλος

Αντεπίτροπος Επικρατείας στο Ελεγκτικό Συνέδριο

Καταλογισμός στρατιωτικών ιατρών λόγω πρόωρης αποχώρησης από την υπηρεσία. Νομολογιακά δεδομένα του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	95
---	----

Δημήτριος Κοκοτσής

Πάρεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου

Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, L.L.M. University of London

III. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Η διαπλαστική εξουσία του διοικητικού δικαστή στις διοικητικές συμβάσεις στο πλαίσιο μετριασμού της ποινικής ρήτηρας στο προσήκον μέτρο κατά το άρθρο 409 ΑΚ.....	105
---	-----

Φώτιος Θεοδ. Κατσίγιαννης

Πρόεδρος Εφετών Δ.Δ.

Πρόσφατες αποφάσεις του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών σε υποθέσεις Αστικής Ευθύνης του Δημοσίου (ΕΙΣ.Ν.ΑΚ αρ. 105-106)	115
---	-----

Παναγιώτης Ι. Δανιάς

Πρόεδρος Πρωτοδικών Δ.Δ., Μ.Δ.Ε. Δημοσίου Δικαίου

Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο αυτεπάγγελτος έλεγχος των διοικητικών δικαστηρίων επί της ουσιαστικής - εσωτερικής νομιμότητας των καταλογιστικών του φόρου πράξεων πριν και μετά την έναρξη ισχύος του άρθρ. 20 του Ν 3900/2010 - Με αφορμή την ΔΕφΑΘ 2829/2015 και την ΜονΔΠρΘ 3990/2014.....	119
---	-----

Βαρβάρα Μπουκουβάλα

ΔΝ, Πρωτοδίκης Δ.Δ.

IV. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Η αρχή της μη νομισματικής χρηματοδότησης των ελλειμμάτων κατά το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα.....	155
---	-----

Αστέρης Πλιάκος

Καθηγητής Ευρωπαϊκού Δικαίου

στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Δικηγόρος

Η απόφαση του Δ.Ε.Ε. για το Facebook (C-362/14, Schrems)	169
--	-----

Ευγενία Αλεξανδροπούλου-Αιγυπτιάδου

Καθηγήτρια, Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ερευνητική Ομάδα Δικαίου Πληροφορικής, www.itlaw.uom.gr

Το δικαίωμα έκπτωσης του ΦΠΑ στην πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ (Η υπ' αριθ. C-277/14 απόφαση του ΔΕΕ).....	179
--	-----

Δημήτριος Φινοκαλιώτης

Υποψήφιος Διδάκτωρ Α.Π.Θ., Δικηγόρος, Μέλος του ΔΣ του ΔΣΘ

V. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ

Η αρχή της δικαστικής αμεροληψίας υπό την επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ	191
--	-----

Σταυρούλα Ν. Κτιστάκη

Πάρεδρος ΣτΕ, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Το εθνικό δίκαιο στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης	199
---	-----

Αντώνης Μπρεδήμας

Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

VI. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Η απόφαση «Λισαβόνα» του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου	211
---	-----

Βασίλης Γ. Τζέμος

*Διδάκτωρ Δημοσίου και Ευρωπαϊκού Δικαίου (Freiburg),
Δικηγόρος, Ειδικός Επιστήμονας Συνηγόρου του Πολίτη,
Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)*

Η απόφαση 238/2014 της 22 Οκτωβρίου 2014 του Ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Το Κορνελιανό δίλημμα μεταξύ πίστης προς το Σύνταγμα και σεβασμού του Διεθνούς Δικαίου για το ζήτημα της ετεροδικίας κρατών στην δικαιοδοσίας	221
--	-----

Χαράλαμπος Μ. Τσιλιώτης

*Επίκουρος Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου
στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Δ.Ν. – Δικηγόρος,
Μέλος του ΔΣ της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)*

Η υπερφορολόγηση του εισοδήματος στην πρόσφατη νομολογία του Συνταγματικού Συμβουλίου της Γαλλίας	241
---	-----

Νικόλαος Σεκέρογλου

Πάρεδρος ΣτΕ

Η Αρχή της Υπεροχής και οι Συνταγματικές Αρχές του Δικαίου του Ηνωμένου Βασιλείου (με αφορμή την απόφαση R (HS2 Action Alliance Ltd) v Secretary of State for Transport [2014] UKSC 3)	247
--	-----

Αντώνης Κουρουτάκης

Διδάκτωρ Συνταγματικού Δικαίου Πανεπιστημίου Οξφόρδης

Η απόφαση «Λισαβόνα» του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου¹

Βασίλης Γ. Τζέμος

*Διδάκτωρ Δημοσίου και Ευρωπαϊκού Δικαίου (Freiburg),
Δικηγόρος, Ειδικός Επιστήμονας Συνηγόρου του Πολίτη,
Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)*

1. Το συμπέρασμα της απόφασης του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου

Σύμφωνα με την απόφαση «Λισαβόνα» της 30.6.2009 του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου² τόσο η Συνθήκη της Λισαβόνας³ όσο και ο γερμανικός νόμος που την ενσωμάτωσε στην γερμανική έννομη τάξη δεν βρίσκονται σε αντίθεση με το Γερμανικό Σύνταγμα (Γερμανικό Θεμελιώδη νόμο, Grundgesetz). Ο συνοδευτικός νόμος Επέκτασης και Ενίσχυσης των δικαιωμάτων της Ομοσπονδιακής Βουλής και του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ήταν όμως κατά το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο σύμφωνος με το Γερμανικό Σύνταγμα. Πιο συγκεκριμένα, εκρίθη ότι παραβίαζε το άρθρο 38 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 23 παρ. 1 του Γερμανικού Συντάγματος για τον λόγο ότι τα δικαιώματα συμμετοχής της γερμανικής Ομοσπονδιακής Βουλής (Bundestag) και του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συμβουλίου (Bundesrat)⁴ δεν είχαν διαμορφωθεί στην έκταση που συνταγματικά επιτασσόταν⁵. Συνεπώς, το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι η τελική επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας δεν θα έπρεπε να λάβει χώρα πριν τις αναγκαίες νομοθετικές τροποποιήσεις στο γερμανικό νομικό πλαίσιο

-
1. Το κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη εκδοχή του άρθρου μου «Η απόφαση «Λισαβόνα» του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου: Μια νέα ευρωπαϊκή πολιτειολογία, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, III/2009».
 2. BVerfG, 2 BvE 2/08, απόφαση της 30.6.2009. Βλ. όλη την απόφαση σε: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208.html
 3. Για την Συνθήκη της Λισαβόνας βλ. ενδεικτικά Β. Τζέμος, Οι Πολιτικοί Θεσμοί της ΕΕ. Συνθήκη της Λισαβόνας,, 2009, Β. Χριστιανός, Η Συνθήκη της Λισαβόνας και οι νέοι κανόνες λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΝοΒ 2009, σ. 818 επ., Π. Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη της Λισαβόνας, 2008, Άρθρα στο Τεύχος Ι/2008 του Περιοδικού Ευρωπαίων Πολιτεία, με θεματική: Συνθήκη της Λισαβόνας.
 4. Βλ. και Β. Τζέμος, Η ελλιπής ενημέρωση της Γερμανικής Κάτω Βουλής από την Γερμανική Κυβέρνηση για τον Μόνιμο Μηχανισμό Στήριξης και το Σύμφωνο για το Ευρώ +, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου 2011, III/2011.
 5. Παράγραφος 4 της απόφασης.

όσον αφορά στην συμμετοχή της Ομοσπονδιακής Βουλής και του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου στην μεταβίβαση νέων αρμοδιοτήτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην αναθεώρηση του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου⁶.

2. Η Συνθήκη της Λισαβόνας στην τελική ευθεία. Το χρονικό της εμπλοκής του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου

Την 23.5.2008 το Γερμανικό Κοινοβούλιο υπερψήφισε την Συνθήκη της Λισαβόνας⁷. Όμως, ασκήθηκαν προσφυγές ενώπιον του Ομοσπονδιακού Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου⁸ για την αντισυνταγματικότητα της Συνθήκης της Λισαβόνας, της νομοθετικής της επικύρωσης από τα αρμόδια γερμανικά κοινοβουλευτικά όργανα, αλλά και του νόμου για τα δικαιώματα της Ομοσπονδιακής Βουλής και του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας επιβεβαίωσε τη συμβατότητα της Συνθήκης της Λισαβόνας με το γερμανικό Σύνταγμα. Το Δικαστήριο έκρινε όμως επίσης ότι το τελικό στάδιο της διαδικασίας κύρωσης έπρεπε να ανασταλεί μέχρις ότου αναπροσαρμοστεί η γερμανική νομοθεσία για τα κοινοβουλευτικά δικαιώματα συμμετοχής.

Η νομοθεσία αυτή συζητήθηκε και ψηφίστηκε από την Ομοσπονδιακή Βουλή και το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο τον Σεπτέμβριο του 2009. Στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού ελέγχου για θέματα ΕΕ, η γερμανική ομοσπονδιακή βουλή ενέκρινε την 8 Σεπτεμβρίου 2009 κατά πλειοψηφία τη νέα νομοθεσία. Την 18 Σεπτεμβρίου 2009 το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συμβούλιο ψήφισε και αυτό ομόφωνα τη νέα νομοθεσία⁹. Το επόμενο και τελικό στάδιο ήταν η υπογραφή της Πράξης Κύρωσης από τον Γερμανό Πρόεδρο. Την 25 Σεπτεμβρίου 2009 ο Πρόεδρος Κέλερ υπέγραψε τις σχετικές νομοθετικές πράξεις για την ολοκλήρωση της διαδικασίας κύρωσης της Συνθήκης, καθώς και την ίδια την κυρωτική πράξη.

Η Γερμανία έγινε λοιπόν, με όλες αυτές τις εξελίξεις, η 24η χώρα της ΕΕ που επικύρωσε βάσει των συνταγματικών της κανόνων τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Την 2.10.2009 ακολούθησε το θετικό δημοψήφισμα στην Ιρλανδία, η Πρόεδρος της οποίας υπέγραψε την Συνθήκη της Λισαβόνας την 16.10.2009. Στο μεταξύ, την 10.10.2009 υπέγραψε την Συνθήκη της Λισαβόνας και ο Πολωνός Πρόεδρος. Την 4.11.2009 υπεγράφη η Συνθήκη της Λισαβόνας και από τον Πρόεδρο της Τσεχίας.

6. Κριτικός στην απόφαση του Δικαστηρίου να εξαρτήσει την τελική επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας από τις νομοθετικές τροποποιήσεις στη συνοδευτική νομοθεσία για την Ομοσπονδιακή Βουλή και το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο ο M. Niedobitek, *The Lisbon Case of 30 June 2009 - A Comment from the European Law Perspective*, *German Law Journal* 2008, σ. 1267 επ.

7. Η ελληνική Βουλή υπερψήφισε την Συνθήκη της Λισαβόνας την 11.6.2008.

8. Βλ. την ανάπτυξη της Διαδικασίας πριν από την Απόφαση. Οι συνταγματικές προσφυγές συνεδिकाσθηκαν από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο.

9. Για την ανάλυση των αλλαγών που έγιναν με τη νέα νομοθεσία βλ. J.-U.Hahn, *Die Mitwirkungsrechte von Bundestag und Bundesrat in EU-Angelegenheiten nach dem neuen Integrationsverantwortungsgesetz*, *EuZW* 2009, σ. 758 επ.

Εντός του Νοεμβρίου υπεβλήθησαν στην Ρώμη και τα τελευταία κυρωτικά έγγραφα και από 1.12.2009 η Συνθήκη της Λισαβόνας ετέθη σε ισχύ¹⁰.

3. Μια κριτική συστηματοποίηση του περιεχομένου της απόφασης

Στις 148 σελίδες και τις 421 παραγράφους της απόφασης «Λισαβόνα» του Ομοσπονδιακού Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου αναπτύσσονται ενδιαφέρουσες σκέψεις σε σημαντικές θεματικές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης¹¹. Πέρα από το άνω διατακτικό της απόφασης¹², το Συνταγματικό Δικαστήριο καταπιάνεται, μεταξύ άλλων, διεξοδικά με τέσσερα κορυφαία και συναρτούμενα ζητήματα: 1) Την ακριβή περιγραφή της φυσιογνωμίας, της φύσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, 2) Την επεξεργασία της δημοκρατικής αρχής, και μαζί της του (ομοσπονδιακού) κοινοβουλευτισμού, έτσι όπως κατοχυρώνονται από το Γερμανικό Σύνταγμα και πρέπει να γίνονται σεβαστά και από την ΕΕ, 3) Την ανάλυση βασικών θεσμικών αλλαγών της Συνθήκης της Λισαβόνας¹³ και 4) Την σχέση των εθνικών αρμοδιοτήτων με τις ευρωπαϊκές αρμοδιότητες στην προοπτική μιας σύμφωνης με το Γερμανικό Σύνταγμα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι τέσσερις θεματικές αυτές, που συμπυκνώνουν το περιεχόμενο των νομικών αναλύσεων του Δικαστηρίου, βρίσκονται σε αλληλουχία μεταξύ τους: Το Δικαστήριο 1) επανεπεξεργάζεται την φύση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε καθεστώς ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, 2) ερευνώντας τα συνταγματικά όρια της αναθεώρησης των Ευρωπαϊκών

10. Βλ. αναλυτικά την πορεία από την θέσπιση στην τελική θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας την ιστοσελίδα της ΕΕ http://europa.eu/lisbon_treaty/index_el.htm.

11. Βλ. σχολιασμό της βαρυσήμαντης απόφασης ενδεικτικά και από Θ. Αντωνίου, Το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας και τα νέα όρια στην εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μια παρουσίαση της από 30-6-2009 απόφασης του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας για τη Συνθήκη της Λισαβόνας, ΤοΣ 2009, σ. 645 επ., T. Oppermann, Den Musterknaben ins Bremserhäuschen! - Bundesverfassungsgericht und Lissabon-Vertrag, EuZW 2009, σ. 473 επ., B. Hirsch, Kompetenz und Identitätskontrolle von Europarecht nach dem Lissabon-Urteil, ZRP 2009, σ. 250 επ., N. Beer, Das Lissabon-Urteil und die Hausaufgaben für Berlin, EuZW 2009, σ. 593 επ., H. Sauer, Kompetenz- und Identitätskontrolle von Europarecht nach dem Lissabon-Urteil* - Ein neues Verfahren vor dem Bundesverfassungsgericht?, YRP 2009, σ. 195 επ., J.-P. Terhechte, Souveränität, Dynamik und Integration - making up the rules as we go along? - Anmerkungen zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts, EuZW 2009, σ. 724 επ., J.-U. Hahn, Die Mitwirkungsrechte von Bundestag und Bundesrat in EU-Angelegenheiten nach dem neuen Integrationsverantwortungsgesetz, EuZW 2009, σ. 758 επ., F. Schorkopf, Die Europäische Union im Lot - Karlsruhes Rechtsspruch zum Vertrag von Lissabon, EuZW 2009, σ. 718 επ., M. Niedobitek, The Lisbon Case of 30 June 2009 - A Comment from the European Law Perspective, German Law Journal 2009, σ. 1267 επ., D. Hallberstam, C. Möllers, The German Constitutional Court says «Ja zu Deutschland!», German Law Journal 2009, σ. 1242 επ.

12. Παράγραφοι 4 και 420.

13. Η παρούσα μελέτη δεν θα εξετάσει την κριτική επεξεργασία από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο των θεσμικών αλλαγών της Συνθήκης της Λισαβόνας. Για τις θεσμικές αλλαγές της Συνθήκης της Λισαβόνας βλ. Β. Τζέμος, Οι πολιτικοί θεσμοί της ΕΕ. Συνθήκη της Λισαβόνας, 2009, σ. 17 επ. καθώς και τις μελέτες του Τεύχους Ι/2008 του Περιοδικού Ευρωπαϊκών Πολιτειών. Ειδικά για την μείζονα αλλαγή-πρόοδο, τη νομικοποίηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ με ισχύ πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου βλ. Β. Τζέμος (Επιμ.), Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2015.

Συνθηκών, αναπτύσσει την δημοκρατική αρχή, όπως την κατοχυρώνει το Γερμανικό Σύνταγμα, 3) διατρέχει ερμηνευτικά και ενίοτε κριτικά σειρά σημαντικών θεσμικών αλλαγών που επιφέρει η Συνθήκη της Λισαβόνας, προκειμένου να καταλήξει σε βασικά συμπεράσματα, όσον αφορά 4) στις αρμοδιότητες των κρατών, στις αρμοδιότητες της ΕΕ και στην αρμοδιότητα της αρμοδιότητας των κρατικών θεσμικών οργάνων. Οι τρεις πρώτες θεματικές αποτελούν την νομική και επιχειρηματολογική βάση για την εξαγωγή του τελικού συμπεράσματος της απόφασης: η αρμοδιότητα της αρμοδιότητας και μετά την Συνθήκη της Λισαβόνας παραμένει στα κράτη. Με άλλα λόγια η ΕΕ συνεχίζει να έχει μόνο δοτές αρμοδιότητες.

Η απόφαση είναι ένα εγχειρίδιο ευρωπαϊκής αλλά και κρατικής πολιτειολογίας, μία ερμηνεία των βασικών θεσμικών αλλαγών της Συνθήκης της Λισαβόνας και τελικά ένα νομικό κείμενο διακυβερνητικής θεώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η Συνθήκη της Λισαβόνας περιορίζει τα διακυβερνητικά στοιχεία της ΕΕ¹⁴ αλλά το Ομοσπονδιακό Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο επιμένει σε μία διακυβερνητική-γερμανοκεντρική ανάγνωση της νέας Συνθήκης. Ακριβέστερα προσεγγίζει τη Συνθήκη της Λισαβόνας και την ΕΕ με εννοιολογήσεις και σχήματα του γερμανικού συνταγματισμού¹⁵. Στη θεωρία ασκείται κριτική στην ένταση που καλλιεργεί η απόφαση «Λισαβόνα» απέναντι σε βασικές παραδοχές του Ευρωπαϊκού Δικαίου¹⁶. Αυτό εξηγείται από το ότι είναι μία απόφαση Συνταγματικού και όχι Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και από το ότι προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ φιλοευρωπαϊσμού και ευρωσκεπτικισμού. Όντως ισορροπεί, με την περίεργη όμως «τακτική» της υιοθέτησης α) ενός φιλευρωπαϊκού διατακτικού (συμπεράσματος): Η Συνθήκη της Λισαβόνας είναι σύμφωνη με το Γερμανικό Σύνταγμα, παράλληλα β) με μία έντονα ευρωσκεπτικιστική τεκμηρίωση: Η ΕΕ δεν είναι και δεν μπορεί να γίνει ομοσπονδιακό κράτος, πάσχει από διαρθρωτικό δημοκρατικό έλλειμμα, έχει μόνο δοτές αρμοδιότητες με την αρμοδιότητα της αρμοδιότητας να παραμένει κρατική υπόθεση. Πρακτικά, η αίσθηση που κομίζεται, είναι ότι το Γερμανικό Δικαστήριο αντιμετωπίζει την ΕΕ ως λιγότερο θεσμικά και νομικά αναπτυγμένη, ολοκληρωμένη και κυρίαρχη από ότι είναι. Η συμβιβαστική θεώρηση στην κόψη ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και κρατικής κυριαρχίας, με υπερχειλή την «δάνεια σοφία» του γερμανικού συνταγματισμού, δεν είναι ευρωπαϊκόλογικά και πολιτικά ακίνδυνα¹⁷.

4. Η φυσιογνωμία της ΕΕ στη Συνθήκη της Λισαβόνας

Σύμφωνα με το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο η Ευρωπαϊκή Ένωση της Λισαβόνας είναι μία «συμβατική ένωση κυρίαρχων κρατών»¹⁸. Στη θεωρία του Ευρωπαϊκού Δικαίου τονίζεται η διπλή φύση της ΕΕ: 1) μία νέα ιδιαίτερη, αυτόνομη, με έντονα ομοσπονδιακά στοιχεία, πολιτειακή οντότητα και 2) ένα σύνο-

14. Β. Τζέμος, Οι πολιτικοί θεσμοί της ΕΕ. Συνθήκη της Λισαβόνας, 2009, σ. 19.

15. Βλ. τον εύστοχο σαρκαστικό τίτλο του άρθρου των D. Hallberstam, C. Möllers, The German Constitutional Court says «Ja zu Deutschland!», German Law Journal 2009, σ. 1242 επ.

16. J-P. Terchachte, ο.π., EuZW 2009, σ. 724 επ. (731).

17. Βλ. παρακάτω παράγραφο 7 του άρθρου.

18. Παράγραφος 287.

λο 28 κρατών. Η απόφαση «Λισαβόνα» τονίζει μόνο την δεύτερη φύση της ΕΕ. Απορρίπτει ρητά κάθε θεσμική προσομοίωση της ΕΕ με ομοσπονδιακό κράτος. Αποφεύγει παράλληλα και την χρήση του όρου «ομοσπονδία κρατών¹⁹».

Υιοθετώντας τον όρο «Ένωση κυρίαρχων κρατών», το Δικαστήριο όχι μόνο εστιάζει στη διακυβερνητική-διακρατική θεώρηση της ΕΕ αλλά επιμένει και στην κυριαρχία, στον κυρίαρχο ρόλο των κρατών στην ΕΕ. Συγκροτείται συνολικά μία α) κρατικιστική (συνταγματολογική) και β) επηρεασμένη από το διεθνές δίκαιο (κλασική διεθνολογική) θεώρηση της ΕΕ. Τα Κράτη ως Κυρίαρχοι, ως κύριοι των Συνθηκών διαδραματίζουν τον κορυφαίο (δικαιοπαραγωγικό και πολιτικό) ρόλο στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη, που είναι μία διεθνής έννομη τάξη. Το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι η κυριαρχία του γερμανικού κράτους κατοχυρώνεται ως απαραβίαστη στο γερμανικό Σύνταγμα²⁰. Δογματικά της θεμέλια είναι κατά το Δικαστήριο η ρήτρα της αιωνιότητας του Γερμανικού Συντάγματος²¹ αλλά και η προστασία της εθνικής (συνταγματικής) ταυτότητας των κρατών²². Αντίθετα αποστασιοποιείται το Δικαστήριο από την ορθόδοξη ευρωπαϊκόλογική θεώρηση της ΕΕ, σύμφωνα με την οποία τα Κράτη της ΕΕ είναι μέλη μίας ιδιαίτερης, νέας υπερκρατικής ευρωπαϊκής έννομης τάξης με αυτονομία αλλά και δική της κυριαρχία²³. Σε κάθε περίπτωση, διαπιστώνεται μία σημαντική απόκλιση από τον τρόπο που παγίως αντιλαμβάνεται την ΕΕ το Δικαστήριο της ΕΕ.

Η αντίληψη της ΕΕ ως συμβατικής ένωσης κυρίαρχων κρατών βρίσκει πάντως ρητό έρεισμα στη νέα ρύθμιση της Συνθήκης της Λισαβόνας για την δυνατότητα ενός κράτους να αποχωρήσει από την ΕΕ²⁴. Επίσης και η θεσμική επιμονή στον όρο Σύμβαση και με την Συνθήκη της Λισαβόνας, μετά την απόρριψη του όρου Σύνταγμα²⁵ και της συνταγματικής μετενσάρκωσης της ΕΕ, παρέχει ένα πρόσθετο επιχείρημα σε αυτή την θεώρηση της ΕΕ. Το Δικαστήριο αναπτύσσει μία πολιτειολογική θεώρηση της ΕΕ ευρωσκεπτικιστική στον πυρήνα της. Γενικότερα, ενώ είναι πειστικά τα ουσιαστικά και νομικά επιχειρήματα της απόφασης περί κρατικής κυριαρχίας, δεν είναι σαφές γιατί το Γερμανικό Σύνταγμα εμποδίζει την περαιτέρω ομοσπονδίωση της ΕΕ²⁶. Το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν φαίνεται μάλιστα να επικροτεί και να υποστηρίζει την περαιτέρω ομοσπονδίωση της ΕΕ, τον στόχο μιας ολοένα στενότερης Ευρώπης, την περαιτέρω ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

19. Βλ. πάντως παράγραφο 288, όπου γίνεται επί της αρχής δεκτό ότι η ΕΕ προσεγγίζει ομοσπονδιακές κρατικές δομές.

20. Παράγραφοι 216, 218, 287.

21. Άρθρο 79 παρ. 3 του Γερμανικού Συντάγματος.

22. Άρθρο 4 παρ. 2 της ΣυνθΕΕ.

23. Βλ. J-P. Terchachte, ο.π., EuZW 2009, σ. 724 επ. (729).

24. Άρθρο 50 της ΣυνθΕΕ.

25. Και στην απόφαση πάντως επισημαίνεται (παράγραφος 33) ότι η Συνθήκη της Λισαβόνας ενσωματώνει πρακτικά τις ουσιώδεις πτυχές της ουδέποτε τεθείσας σε ισχύ Συνταγματικής Συνθήκης.

26. Έτσι και M. Niedobitek, ο.π., σ. 1269.

ISBN: 978-960-562-538-2

15667